

УДК 94(092)(477)«1917»

ІДЕЙНІ РОЗБІЖНОСТІ У ПОГЛЯДАХ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ТА МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО НА ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ У 1917 РОЦІ

Мацьовка А.В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті розглядаються ідейні розбіжності у поглядах Михайла Грушевського та Миколи Міхновського на процеси, які відбувались протягом 1917 р. в Україні. Розглянуто вплив ідей М. Міхновського та М. Грушевського на політичні кола революціонерів та причини розбіжностей у їхній діяльності. Висвітлено причини конфронтації між автономістами-федералістами та самостійниками та їх відношення до військового будівництва в УНР. Проаналізовано місце та роль державних діячів під час революційних подій, які відбувались 1917 р. у Києві.

Ключові слова: Микола Міхновський, Михайло Грушевський, Центральна Рада, самостійники, автономісти.

Постановка проблеми. В історії України ХХ ст. період визвольних змагань, відновлення української державності після її повної втрати наприкінці ХVІІІ ст. є предметом особливої уваги. Сьогодні, в момент становлення незалежної демократичної Української держави, немає потреби шукати якісь особливі аргументи на користь вивчення досвіду Української Народної Республіки – першої української держави ХХ ст., яка утворилася зусиллями Української Центральної Ради.

Близькість, аналогічність процесів 1917 р. і сьогодення для історика очевидні. Адже врахування досвіду минулого, як позитивного, так і негативного, є надзвичайно важливим. Оволодіння ним і врахування в сучасному державному і міждержавному житті України дозволили б не припуститись прикрих помилок минулого, зробити процес становлення демократичної та процвітаючої української державності ефективнішим і стабільнішим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення історії Української Центральної Ради для історика має велику актуальність через надзвичайно слабку наукову розробку теми. Початок послідовного вивчення й осмислення історії Центральної Ради було здійснено її безпосереднім діячем, видатним українським істориком Михайлом Грушевським [3]. Спроби об'єктивного наукового вивчення історії Центральної Ради, інтегрувати її в контекст модерної історії України були зроблені американським істориком українського походження Т. Гунчаком [4]. Не привернула уваги ця проблематика і західних дослідників. Переважна більшість з них, зосередившись на критиці більшовизму, Україну сприймала як частину Росії, тому події 1917 р. в Україні не вивчалися як такі, що мали самостійне значення.

Брак літератури з цієї теми настільки відчутний, що вихід навіть окремих статей викликає підвищений інтерес у істориків. В. Верстюк [1], Г. Корольов [5], Ю. Павленко [6], О. Реєнт [7], В. Солдатенко, Д. Яневський [10] – це перші дослідники новітньої української історіографії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідженню періоду національно-визвольних змагань присвячена досить невелика кількість праць, але вони переважно

охоплюють вузьке коло проблем діяльності Центральної Ради та її керівників. Переважна більшість робіт висвітлює питання, які стосуються політичної складової діяльності еліти, проте питання ідейних переконань та розбіжності у поглядах на побудову держави серед діячів ЦР мало вивчені на даний час.

Мета статті. Метою статті є аналіз відносин між Миколою Міхновським та Михайлом Грушевським. Їх вплив на політичні кола української революції, яка відбувалась в Києві протягом 1917 р.

Виклад основного матеріалу. Перші повідомлення про Лютневу революцію викликали в українському середовищі сплеск схвалення і сподівань на близьке торжество справедливості. З одного боку, виявом того ж усеохопного демократизму, а з другого – інстинктивним бажанням самим наблизити розв'язання назрілих проблем національного розвитку стали блискавичне пробудження визвольного руху і такі ж негайні кроки з метою введення його в організаційне річище, надання йому певного організаційного статусу [1, с. 115].

Демократизація суспільства, що відбулася під впливом революційних змін, не могла не позначитися на українському русі. Його потенційна енергія, накопичена у народній гушці протягом десятиліть, ще шукала виходу.

У подібному стані перебував увесь український національно-визвольний рух. Надто сильного удару завдано було царизмом упродовж попередніх десятиліть українським організаціям, аби вони спромоглися за лічені дні відновити свою діяльність і все ж успіхи не забарилися. Вони були тісно пов'язані з поверненням в Україну чільного політичного і громадського діяча, відомого історика М. Грушевського, про високий авторитет якого серед інтелігенції, а відтак і широкого загалу, свідчило хоча б те, що 1917 р. не було випадку, аби той чи інший з'їзд не засвідчив шанобливого ставлення до голови Центральної Ради. Цьому енергійному лідеру судилося відіграти важливу роль в історії України, надто в період розвитку революції [4, с. 20].

З самого початку революції український національний рух зосереджувався у Києві, саме столиця повинна була стати центром розгортання

та поширення ідей отримання Україною автономії у складі Росії [10, с. 9].

Політичні сили та організації, які знаходилися в столиці почали розробляти ідею створення єдиного центру завданням якого повинно було стати представництво інтересів усіх українців. Таким центром стала утворена на початку березня 1917 р. Центральна Рада. Головою Ради було обрано Михайла Грушевського, якого сучасники розглядали не лише як ученого, а й помітного громадсько-політичного діяча [6, с. 68].

Провідні українські політичні сили продемонстрували однаковість програмної вимоги національно-територіальної автономії України, а також прихильність до ідей соціалізму. Прихильність до соціалізму багатьох партій України була специфічною рисою українського політичного життя кінця XIX – початку XX ст. Починаючи з М. Драгоманова, Л. Українки, І. Франка, значна частина української інтелігенції вивчала і розповсюджувала різні соціалістичні вчення. Але всі українські соціалістичні групи поєднували ідеї соціального визволення з патріотичною боротьбою за національну свободу України. Національна ідея, боротьба за українську державність в тій чи іншій формі для українських соціалістів стояла на першому місці. Саме тому Центральна Рада, яка складалася із соціалістів різних відтінків, ставила першим і найважливішим завданням автономію України і лише на пізніших етапах своєї діяльності планувала здійснити низку соціально-економічних перетворень [5, с. 107].

Реалії 1917 р. були такими, що серед російської політичної еліти неподільно панувала ідея «єдиної і неделимої» Росії, українська інтелігенція перебувала під впливом подвійної лояльності, а більшість населення мала невисокий рівень політичної і національної свідомості. За таких умов успіх справи залежав не від радикальності поставленої проблеми – самостійна Україна, – а від того, чи вдасться в масовій свідомості сформуванню розуміння необхідності української державності й при цьому не наразитися на удар російської влади і російської революційної демократії. Така тактика давала можливість вести серед українських мас роботу по усвідомленню необхідності власної держави. Для М. Грушевського здобуття автономії було єдиним правильним шляхом, і повороту від нього бути не могло. Він вказував: «Широка автономія України з державними правами українського народу в федеративному зв'язку – це програма, від котрої не може бути уступлення назад» [3, с. 126].

Запровадження її він насамперед виводив з необхідності вирішення національного питання як органічної складової частини демократизації державного ладу Росії. «Тюрма народів може зберігати своїх мешканців, лише поки зачинена і охороняється; в ній нема добровільних жителів. Зберегти єдність країни можна тільки формуванням суспільних інтеграційних чинників. Шлях до цього один – широке запровадження принципу національно-територіальної і обласної автономії і забезпечення національних прав всім народностям на їх територіях і поза ними», – зазначав М. Грушевський.

Автономізм М. Грушевського не був запереченням української державності, а шляхом

до неї. Ось що писав голова Центральної Ради 1917 р. у брошурі «Якої ми хочемо автономії і федерації»: «Українці хочуть, щоб з українських земель російській держави... була утворена одна область, одна національна територія... Ся українська територія має бути організована на основах широкого демократичного (нецензованого) громадського самопорядкування, від самого споду («дрібною земською одиницею»), аж до верху – до українського союму. Вона має вершити у себе вдома всякі свої справи – економічні, культурні, політичні, соціальні, державні, військові, розпоряджати(сь) своїми дорогами, доходами, землями і всякими натуральними багатствами, мати своє законодавство, адміністрацію і суд. Тільки в певних справах, спільних для всієї Російської держави, вона має приймати постанови загального її представництва (федеративної влади), в котрім братимуть участь представники України...» [3, с. 125–126].

Стосовно армії М. Грушевський постійно наголошував на тому, що з цим слід зачекати і не підтримував ініціативу самостійників щодо українізації частин з фронту, говорячи про те, що такі дії призведуть до конфронтації з Тимчасовим урядом. Як писав М. Грушевський, «...перед очима революційних комітетів стала страшна перспектива «оголення фронту»: що українці-солдати підуть з фронту, аби під приводом формування в українські полки сидіти в тилу й ухилитися від військової служби! Українську Центральну Раду підозрювали в тім, що вона хоче опертися на військові сили, починає формування української автономії від таких мало демократичних речей, як власна армія...» [2, с. 30].

Такі погляди М. Грушевського можна пояснити тим, що в своїх політичних переконаннях він був автономістом-федералістом та притримувався ідеї федерації народів в єдиній Російській імперії, вважаючи, що Український народ ще не готовий отримати незалежну самостійну державу, політик пропагував ідею поступового шляху набуття незалежності України від Росії, але, на його думку, це повинен бути поступовий процес відділення, адже народ не готовий до радикальних дій. Ці думки були цілком виправдані політичною ситуацією, що склалася в Російській імперії; політичні кола, які знаходились в той час у Києві розуміли, що радикалізація суспільства призведе до конфронтації між прибічниками автономії та незалежності, тому більшість підтримали погляди М. Грушевського. В цей час на політичну арену виходить радикалізована сила, яка виступала за рішучі дії Центральної Ради по відношенню до майбутньої долі України. На чолі цієї сили став Харківський адвокат, відомий своїми радикальними самостійницькими поглядами Микола Міхновський.

Микола Іванович почав свою політичну діяльність ще у далекому 1900 р. ставши творцем та ідеологом Революційної Української Партії, яка стала першою самостійницькою політичною організацією у Наддніпрянській Україні. Однак маніфест «Самостійна Україна» зустрів велику кількість критики з боку членів партії внаслідок відсутності в ньому соціальної програми, адже більшість партійних діячів у той час тяжіли до ідей соціалізму. На протигагу поширенню ідей

марксизму в суспільстві М. Міхновський почав широку діяльність, спрямовану на консолідацію прихильників ідей самостійності України, що вилилося у створення 1904 р. Української Народної Партії, яка проголосила своїм основним напрямком діяльності боротьбу за незалежність України [9, с. 76].

Більшу частину своєї політичної діяльності Микола Іванович присвятив пропаганді національної ідеї серед населення України. Після Лютневої революції та поширення революційних настроїв на Україну М. Міхновський почав вести активну пропаганду, яка стосувалася громадсько-політичної та військової діяльності. Саме за його ініціативи 15 березня 1917 р. було створено альтернативну самостійницьку «Центральну Раду», яка повинна спрямувати свою діяльність на проголошення незалежності. Та одразу ж перед М. Міхновським та його соратниками постала проблема: чи продовжувати будувати власну Раду для якомога швидшого проголошення незалежності України і як наслідок наразитися на звинувачення у розколі «українського руху», чи приєднатися до вже існуючої Центральної Ради на чолі з М. Грушевським, щоб переконати своїх ідейних опонентів у необхідності негайного проголошення незалежності. На жаль, було обрано другий варіант і в березні 1917 р. Міхновський разом зі своїми прибічниками ввійшли до складу ЦР. Внаслідок таких кроків не було вирішеної жодної нагальної проблеми, яку висували самостійники. Розуміючи, що в безперервних дискусіях стосовно написання першої спільної відозви українських революціонерів до всього народу марнується дорожочинний час, Микола Іванович віддав ідею творення українського війська як майбутньої запоруки та гарантії забезпечення незалежності України [9, с. 83].

На відміну від М. Грушевського, який вважав, що незалежність потрібно здобувати поміркованими кроками, відкинувши радикалізм, що може спровокувати конфронтацію між Україною та Росією, М. Міхновський твердо стояв на позиціях самостійництва і відстоював ідею негайного створення регулярної армії. З цією метою з ініціативи М. Міхновського у березні 1917 р. у Києві відбулось три військовий з'їзди. Українські військові з досить високим ентузіазмом відгукнулися на заклики та виявили готовність зі зброєю в руках здобути незалежність для України. 16 березня 1917 р. було створено товариство «Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка» на чолі з Миколою Міхновським. Того самого дня військова нарада Київського гарнізону після доповіді М. Міхновського обрала Український військовий організаційний комітет і ухвалила негайно приступити до організації власної національної армії. Своім завданням комітет проголосив укра-

їнізацію російської армії, тобто формування у її складі українських частин; створення у частинах армії українських громадських організацій; негайну організацію першого українського полку. Про діяльність Українського військового організаційного комітету Микола Міхновський доповідав на Українському Національному конгресі (6–8 квітня 1917 р.). На той час комітет вів перемовини з командуванням російської армії про формування двох українських бригад. Конгрес обрав його членом Центральної Ради від Українського військового клубу імені гетьмана Павла Полуботка [7, с. 168].

М. Грушевський негативно ставився до таких дій з боку самостійників на чолі з М. Міхновським, будучи соціалістом, він називав агітацію за розбудову армії «націонал-фашистською», тому серед керівництва Центральної Ради посилювалась недовіра до М. Міхновського. Відчуваючи недовіру з боку керівників ЦР, М. Міхновський вийшов зі складу Українського генерального військового комітету і фактично був позбавлений можливості вироблення своєї політичної лінії. Внаслідок повстання полку імені Полуботка в ніч з 3 на 4 липня, діячі Центральної Ради почали підозрювати М. Міхновського у плануванні та організації військового заколоту з метою отримання влади. Хоч прямих доказів його причетності до повстання не було, М. Грушевський, який вбачав у М. Міхновському свого ідейного опонента наполягав на усуненні його з Києва; можливо, він розумів його популярність серед військових, тому вважав за необхідне прибрати з політичної арени сильного конкурента. На прохання Володимира Винниченка та Симона Петлюри військова влада під охороною жандармерії відправила його на Румунський фронт для проходження служби. Так само, на фронті або у військових в'язницях, опинилося й багато інших самостійників. Цією подією і закінчилось ідейне протистояння між М. Міхновським та М. Грушевським, яке тривало майже весь період існування Центральної Ради.

Висновки. Протилежні ідейні переконання Миколи Міхновського та Михайла Грушевського призвели до їхньої конфронтації на політичній арені. В часи національно-визвольних змагань, коли всі українські революційні сили повинні були виступити єдиним фронтом задля здобуття незалежності, вони почали ідейну боротьбу. Не сприймаючи радикальні ідеї самостійників стосовно військового будівництва, керівники Центральної Ради зробили низку помилок, які призвели до її падіння. Так і не знайшовши компромісу у вирішенні внутрішньополітичних питань, поступки уряду в Петрограді, побоювання військової конфронтації спричинили неспроможність новоствореної держави утримати та захистити свою незалежність.

Список літератури:

1. Верстюк В. Українська Центральна Рада / В. Верстюк. – К.: Заповіт, 1997. – 341 с.
2. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. – К.: Заповіт, 1991. – 240 с.
3. Грушевський М. Якої ми хочемо автономії і федерації / М. Грушевський. – К.: Наукова думка, 1997. – 261 с.
4. Гунчак Т. Українська Народна Республіка і національні меншини / Т. Гунчак // Слово і час. – 1990. – № 10. – С. 19–21.
5. Корольов Г.О. Ідея федералізму як парадигма історичної перспективи доби Української революції 1917–1921 рр. / Г.О. Корольов // Український історичний журнал. – 2010. – № 5. – С. 103–115.

6. Павленко Ю. Українська державність у 1917–1919 рр. / Ю. Павленко, Ю. Храмов. – К., 1995. – 332 с.
7. Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. / О.П. Реєнт, О.С. Рубльов // Україна крізь віки. – К.: Альтернативи, 1999. – Т. 10. – 320 с.
8. Турченко Ф.Г. Михайло Грушевський vs. Микола Міхновський (дискусія сучасників: погляд через сторіччя) / Ф.Г. Турченко // Український історичний журнал. – 2013. – № 2. – С. 74–94.
9. Яневський Д.Б. Українська Центральна Рада: Перші кроки до національної державності (березень – листопад 1917 р.) / Д.Б. Яневський. – Академія наук УРСР. Інститут історії. Препринт № 1. Київ. – 1990. – 28 с.

Мацёвка А.В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

ИДЕЙНЫЕ РАЗНОГЛАСИЯ МИХАИЛА ГРУШЕВСКОГО И НИКОЛАЯ МИХНОВСКОГО НА ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ПРОЦЕССЫ В УКРАИНЕ В 1917 ГОДУ

Аннотация

В статье рассматриваются идейные расхождения во взглядах Михаила Грушевского и Николая Михновского на процессы, которые происходили в течение 1917 г. в Украине. Рассмотрено влияние идей Н. Михновского и М. Грушевского на политические круги революционеров и причины разногласий в их деятельности. Освещены причины конфронтации между автономистами-федералистами и приверженцами создания независимого государства и их отношение к военному строительству в УНР. Проанализированы место и роль государственных деятелей во время революционных событий, которые происходили в 1917 г. в Киеве.

Ключевые слова: Николай Михновский, Михаил Грушевский, Центральная Рада, самостийники, автономисты.

Matsovka A.V.

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

IDEAL DISTINCTIONS BETWEEN VIEWS MIKHAYLO HRUSHEVSKY AND MYKOLA MIKHNOVSKY ON THE CITIZENSHIP PROCESSES IN UKRAINE IN 1917

Summary

The article deals with the ideological differences in the views of Mikhail Hrushevsky and Mykola Mikhnovsky on the processes that took place during 1917 in Ukraine. The influence of Mikhnovsky and Hrushevsky's ideas on the political circles of revolutionaries and the reasons for the differences in their activities are considered. The causes of confrontation between autonomous federalists and independent workers and their relation to military construction in the UPR are highlighted. The place and role of statesmen during the revolutionary events that took place in 1917 in Kyiv were analyzed.

Keywords: Mykola Mikhnovsky, Mykhaylo Hrushevsky, Central Rada, paratroopers, autonomous.